

بررسی حیطة مسؤلیت پدر و مادر در تربیت فرزندان از منظر اسلام

اکبر علی^۱

چکیده

حدود وظایف پدر در تربیت فرزند، از جمله سؤالاتی است که مورد تحقیق قرار گرفته و این نتیجه حاصل شد که، تربیت فرزند یکی از وظایف مهم پدر و مادر شناخته شده که در دین مبین اسلام از آن با عناوین مختلف نام برده است. تعلیم و تربیت مهمترین عامل در ساخت شخصیت فرزند بشمار می آید، که هر یک از والدین به صورت جداگانه وظایف مختص به خود را در قبال فرزندان باید به درستی ایفا کنند. رها کردن این وظایف تنها به عهده مادر باعث بوجود آمدن بسیاری از مشکلات برای مادر و فرزندان میشود. فراموش شدن وظیفه های تربیتی پدران و کم رنگ شدن نقش تربیتی آنان بویژه در دوران حاضر، آثار و عواقب ناگواری را در شخصیت کودکان و محیط خانواده و فضای جامعه به دنبال خواهد داشت.

واژگان کلیدی: تربیت، مسؤلیت، والدین، فرزند،

¹ . دانش پژوه کارشناسی رشته فقه و معارف اسلامی المصطفی واحد اشتهان.

بیان مسئله

در منابع اسلامی فرستادن پیامبران و بعثت انبیاء الهی (علیهم‌السلام)، تعلیم و تربیت انسان و انسان‌سازی و به فعلیت رساندن استعدادهای نهفته در درون وی، شمرده شده است. تعلیم و تربیت، بحث ساختن شخصیت انسان‌هاست، لذا تربیت در زندگی بشر مهمترین و اساسی ترین جنبه زندگی است به گونه ای که هرگونه، اعوجاج در آن باعث انحراف در همه امور زندگی می شود. تربیت و پرورش کودکان و فرزندان از جمله اموری است که در تعلیمات اسلامی به آن تاکید فراوان شده و به شکل گوناگون اهمیت آن را بیان نموده است. چنانچه نقش مربی در تربیت، بسیار اساسی و از جمله ارکان اصلی در تربیت است، برای تربیت فرزند نقش والدین بعنوان اولین و تاثیر گزارترین مربی در تربیت کودک و نوجوانان، بسیار مهم است، هرچند برخی تصور می کنند که تربیت فرزندان، صرفا با مادران است، ولیکن در دین مقدس اسلام به شکل های گوناگون اهمیت این مسئله را بیان نموده و یکی از وظایف مشترک والدینبرشمرده و از جمله حقوق فرزندان جهت تربیت شایسته به شمار می آید. لذا لازم است برای تربیت فرزندان و برای ساختن یک انسان بر اساس تعلیمات روح بخش اسلامی والدین وظایف و مسئولیت های خطیر خود را بشناسند و نقش خود را در این زمینه اداء نمایند و بوسیله آن مسیر رشد و تکامل فرزندان خود را مشخص نموده و برای ساختن یک جامعه مطلوب اسلامی نقش خود را ایفاء کنند.

چنانچه فراموش شدن وظیفه های تربیتی پدران و کمرنگ شدن نقش تربیتی آنان به ویژه در دوران حاضر، آثار و عواقب ناگواری را در شخصیت کودکان، محیط خانواده و فضای جامعه در پی خواهد داشت. در اسلام، وظیفه های تربیتی پدر در ابعاد گسترده در مراحل مختلف زندگی کودک، در یک سیستم تربیتی تبیین شده است. در این مقاله، با توجه به اهمیت نقش تربیتی پدر در تربیت فرزندان، به این مساله پاسخ داده خواهد شد که، قلمرو مسئولیت پدر در تربیت فرزندان از نظر اسلام چیست؟ اهمیت و نقش پدر در تربیت فرزند؛ وظایف و مسئولیت های او و حدود این مسئولیت ها و راه کارهای درست برای تربیت فرزند و اینکه چگونه می تواند نقش خود را در تربیت فرزند به انجام دهد؟ از جمله مباحثی است که محقق در این پژوهش در صدد پاسخگویی آن است.

مفهوم شناسی

از آنجا که واژه‌ها نقش کلیدی در مشخص نمودن مفاهیم و موضوعات دارند، لازم است که تعریف برخی کلمات از جمله تربیت، تادیب، باید تبیین گردد -تربیت در لغت به معنای پرورش دادن، پروراندن ادب و اخلاق به دیگری است- (عمید، 1389، ص 322)

این واژه در زبان عربی از ماده (ربورب) به معنی پرورش دادن و بزرگ کردن، گرفته شده است. (انطون-1380، ص 237) تربیت در اصطلاح عبارت است از پرورش و تقویت استعداد های مثبت تا سرحد کمال ممکن و ایجاد هماهنگی لازم در بین آنها، همراه با تضعیف استعدادهای منفی تا سر حد انهدام ممکن. (مقدم، 1371، ص 110)

تادیب و تادب، ادب کردن، تربیت کردن تنبیه کردن، به معنای ادب آموختن، با ادب شدن با ادب بودن است. (فرهنگ عمید، 1389، ص 309)

برخی دیگر بر این باورند که هرگونه فعالیتی که معلمان و والدین هر شخص دیگری به منظور اثر گذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار یک فرد دیگر، بر اساس اهداف از پیشین معین شده انجام دهد، تربیت است - (حسینی زاده، 1389، ص 12)

عدهای نیز معتقدند که تربیت به معنای پرورش دادن است؛ یعنی استعدادهای درونی‌ای را که بالقوه در یک شیء موجود است، به فعلیت درآوردن و ایجاد تعادل و هماهنگی میان آنهاست تا از این راه متری به حد اعلای کمال خود برسد. تربیت، عبارت است از برانگیختن و فراهم آوردن موجبات رشد و پرورش و شکوفایی تمام استعدادها، توانایی‌ها و قابلیت‌های انسان به منظور رسیدن به کمال و سعادت مطلوب. (بهشتی، 1387، ص 35)

پدر و تربیت فرزند

اهمیت تربیت آدمی بر کسی پوشیده نیست. کتب و مذهب و گروهی وجود ندارد که اهمیت تربیت انسان را انکار کند؛ اختلافاتی هم اگر دارند در اهداف و روش های تربیت است؛ زیرا یکی از صفت های بشری تربیت پذیری می باشد. چرا که ارسال پیامبران برای تربیت و هدایت بشر بنا شده، در همه مکاتب و مذاهب و کشورها تربیت بشری در دوران کودکی، اهمیت خاصی دارد. دین اسلام نیز بر تربیت کودکان در دوره های متعدد تاکید کرده و اینرا جزء وظایف والدین و حقوق فرزندان بر شمرده (حسینی زاده، 1389، ج 1، ص 33)

امام صادق علیه السلام برای فرزند ، سه حق را بر پدر لازم می داند که یکی از آنها جدیت در تربیت اوست .
الإمامُ الصَّادِقُ عليه السلام : «تَجِبُ لِلوَكْدِ عَلَى وَالِدِهِ ثَلَاثُ خِصَالٍ اخْتِيَارُهُ لِوَالِدَتِهِ، وَ تَحْسِينُ اسْمِهِ، وَ الْمُبَالَغَةُ فِي تَأْدِيبِهِ». (مجلسی، 1386، ج 78، ص 236)

امام صادق علیه السلام : فرزند سه حق بر گردن پدرش دارد مادر خوبی برایش انتخاب کند، نام نیکویی بر او بگذارد و در تربیت او بکوشد. بنابراین فرزند بر اساس سنت بر پدران خود حقوقی دارد انتخاب مادر مناسب، نام نیک نهادن و جدیت در تربیت این سه حق می تواند در تربیت فرزند موثر باشد، ولی تاثیر بخش سوم به طور کامل تربیتی است. همچنین آن حضرت می فرمایند: «دَعِ ابْنَكَ يَلْعَبُ سَبْعَ سَنِينَ، وَ يُوَدِّبُ سَبْعًا، وَ الزِّمَّهُ نَفْسَكَ سَبْعَ سَنِينَ فَإِنْ أَفْلَحَ وَ إِلاَ فَإِنَّهُ لِأَخِيرِ فِيهِ»؛ (حر عاملی، 1378 ج 15، ص 194)

فرزندت را هفت سال اول رها بگذار تا بازی کند و در هفت سال دوم او را تربیت کن و هفت سال سوم نیز او را همراه و ملازم خود بدار. اگر هدایت شد چه خوب ، وگرنه دیگر خیری در او نیست-در دوران کودکی و نوجوانی فرزند در اختیار والدین خود قرار دارد و هنوز درباره آینده‌های و نظرین دارد و برای والدین امکان تربیت او بیشتر فراهم است. در دوران بزرگسالی هم استعداد تربیت در حد کودکی وجود ندارد، چون اختیار پدر و مادر کمتر است، امکان کمتری برای تربیت وجود دارد. (حسینی زاده، 1389، ص 36) آنچه که با تربیت رابطه داشته و مربوط به والدین است بیشتر به دوران کودکی و نوجوانی مرتبط است و پس از این دوران، فرزندان به طور معمول زندگی مستقل تشکیل می دهند و امر تربیت آن ها به خودشان واگذار میشود و پدر و مادر وظیفه کمتری در مقابل آن ها دارند. (همان ص)

امام صادق علیه السلام در این زمینه می فرماید : فرزندت را تا شش سال آزاد بگذار و پس از آن، شش سال به او قرآن و سواد بیاموز و سپس هفت سال دیگر به تربیت او پرداز. اگر تربیت پذیرفت خوب وگرنه دست از تربیت او بردار. طبرسی، 1370 ص 233

چون آنچه وظیفه تو بود انجام دادی و از این پس، کار به عهده خود اوست، بنابراین با توجه به روایات و سنت ها که مطرح شده تربیت فرزند در دوران کودکی تا حدود بیست سالگی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و بر پدر و مادر لازم است که این وظیفه مهم را درباره فرزندان خود به نحو احسن به انجام برسانند- اینکه مسئولیت پدران در تربیت فرزندان چیست مساله ای است که باید مورد بررسی قرار بگیرد.

تربیت فرزند و مسئولیت پدر

فرزند عزیزترین فرد برای والدین است آن‌ها دوست دارند که عزتشان از بین نرود و هم چنان محفوظ گردد و در زندگی آینده باقی بماند به جهت این است که والدین کودک به لحاظ عقلی و نیز از نظر اخلاقی موظف به مراقبت به تربیت او می‌شوند. بخشیدن و تفضل کردن والدین به کودک در حد مال و ثروت و غذا روا نیست. (قایمی، 1386 ص 75) و نیز بخشش به معنای آن نیست که از ابتدای تولد اش زمینی را به اسم او نمایند و برای آینده او مال و ثروت فراهم کنند، چرا که در تربیت فرزند اهمیت و تاثیرین خواهد داشت. امام علی علیه السلام در این زمینه می‌فرماید: "ما نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدًا نَحْلًا أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ". هیچ پدری نسبت به فرزندش بخشش و تفضیلی‌تر از ادب نیک نبخشیده است. (طبرسی، 1320، ج 2، ص 625) همچنین امام علی علیه السلام می‌فرماید: «لَا مِيرَاثَ كَالْأَدَبِ» هیچ میراثی از والدین برای فرزندان، بهتر از ادب و تربیت صحیح نیست. (کلینی، 1413 ق، ج 1، ص 380)

علت نهی در این روایات شاید این باشد که فرزند بی ادب ثروت زیاد را در جهت گناه صرف نمایند؛ لذا باید این سرمایه را در راه ادب و تادیت فرزندان به کار برد تا علاوه بر این که مورد عنایت حضرت حق تعالی قرار می‌گیرد، جامعه را نیز از وجود انسانی مودب و مفید بهره مند نمایند؛ (رفیعی محمدی، 1392، ص 21)

بنابراین بهترین میراثی که پدران برای فرزندان باقی می‌گذارند ادب است. بر این اساس کودکان را نباید به حال و طبیعت خودشان واگذار کرد. اصل تربیت آنها مهم و مسئولیت والدین در این رابطه سنگین است. والدین وظیفه دارند در تربیتش بکوشند و نهال شخصیت او را آبیاری کنند.

ضرورت مراقبت و کنترل پدر در تربیت

در امر تربیت مراقبت و دلسوزی بسیار مهم است و در این راه تنها وقت گذاری کافی نیست، لازم است که بیداری و هشیاری هم مطرح باشد. (قائمی، 1384، ص 78) نگهداری و تربیت کودک در عصر حاضر، دانش بس گسترده می‌خواهد؛ از این رو، والدین، باید قبل از انعقاد نطفه، به دانش خود در زمینه پرورش کودک بیفزایند؛ همچنین، اطلاعاتی درباره چگونگی مراقبت از کودک، روان شناسی، مراحل رشد و تکامل کودک کسب کنند. خوب است، پدران و مادران آینده، پیش از این که نقش مادری و پدری را به عهده بگیرند، معلومات و آگاهی خود را درباره کودک، چه زمان قبل از انعقاد نطفه و چه لحظه انعقاد نطفه و پس از تولد افزایش دهند و اطلاعات کافی نسبت به آنچه در سرنوشت و سعادت فرزندشان تاثیر گذار است، کسب نمایند. (قاسمی، 1397، ص 34)

در زمان ما با تمام وجود آلودگی ها در جامعه و فضای مجازی آن هم در سطح بین المللی، با وجود همه ی تاثیر پذیری ها از سوی کودک و تاثیرگذاری از سوی عوامل گوناگون، بتوانیم فرزندان مومن، صالح، پاکدامن، فداکار، جان بر کف تربیت کنیم و افرادی داشته باشیم که از جان و مال خود در راه هدف مقدس و آرمان الهی گذشت نمایند کاری چندان آسان نیست. (قائمی، 1384، ص 79)

اگر پدران در امر تربیت کوتاهی کنند زمینه برای بسیاری از لغزش ها و انحرافات آنها فراهم آمد. منحرفان جامعه به حقیقت کسانی هستند که در دوران کودکی از تربیتی کافی برخوردار نبوده اند و طبیعی است که چنین پدران نه تنها مورد نفرت مردم اند بلکه مورد نفرت و لعنت خداوند نیز می باشند. (قائمی، 1384، ص 80)

آفات عدم توجه به تربیت کودک

همانطور که فرزند صالح می تواند فرد مفیدی برای خود و خانواده و جامعه قرار گیرد و صدقه جاریه برای والدین باشد، تربیت ناصحیح می تواند ضرر جبران ناپذیری به فرد، خانواده و جامعه وارد نماید، (شعبان دخت، 1390، ص 34) لذا پیامبر اسلام (ص) برای والدینی که به فکر تربیت صحیح از آموزه های دینی فرزندان نیستند، فرموده اند: "اءِنَّه نظر الی بعض الاطفال فقال ویلٌ لأطفالٍ آخرِ الزَّمانِ من آبائِهِمْ. فقیل: یا رسول الله، من آبائِهِمُ المشرکین؟ فقال: لا، من آبائِهِمُ المؤمنین، لا یُعَلِّمُونَهُمْ شیئاً من الفرائضِ، و إذا تَعَلَّمُوا أولادَهُمْ منعوهُم، و رَضُوا عَنْهُم بعرضٍ یسیرٍ من الدنیا، فانا منهم بریءٌ و هم مِنِّی بُرءٌ." (نوری طبرسی، ص 164)

پیامبر اسلام (ص) به بعضی از بچه ها نگاه می کرد و می فرمود وای بر فرزندان دوره اخرا الزمان از دست پدران و مادرشان. عرض شد ای رسول خدا (ص) از پدر و مادر مشرکشان؟ فرمودند نه، از دست پدران و مادران مومن و مسلمان، تعلیم نمی دهند از واجبات به فرزندانشان چیزی و اگر زمانی خودشان {دنبال آن بروند} تا یاد بگیرند، آنها را منع می کنند. اگر فرزندانشان چیز کمی از دنیا به دست بیاورند راضی می شوند. مناز آنها بیزارم و آنها هم از من بیزارند. امام علی (ع) درباره فقدان ادب می فرماید: "عَدَمُ الْأَدَبِ سَبَبٌ كُلُّ شَرٍّ" فقدان ادب و تربیت، سبب و ریشه هر شر و بدی است. (ابن ابی الحدید معتزلی، 1385 ق، 1965 م، ج 20، ص 258)

تربیت مانند ترمزی است که در موقع خطر و مشکلات انسان را حفظ می کند، انسان فاقد تربیت، فاقد همه چیز است. هرگز نباید انتظار داشت فرزندان که از تربیت برخوردار نیستند، برای جامعه سودمند و مفید باشند. اگر والدین به وظایف خود درباره فرزندان عمل نکنند و آنان را درست تربیت نکنند، از سقوط و انحراف آنها در دنیا و آخرت در امان نخواهند بود، زیرا اولین ضرر فرزندی که تربیت نشده است به والدین باز خواهد

گشت. فرزند می تواند نعمت باشد و باقیات و صالحات، اما اگر درست تربیت نشود می تواند به عذابی برای والدین تبدیل شود و این در صورتی است که به وظایف خود در قبال آنان عمل نکنند و آن را درست به کار نبرند. (شعبان دخت، 1390، ص 35-36)

مادر و تربیت فرزند

زن میتواند نقشهای مختلفی در زندگی ایفا کند و به ازای هر کدام وظایفی داشته باشد. از جمله این نقشها، نقش مادری است. مادر در این نقش دو وظیفه عمده در قبال فرزندش دارد: 1. تغییر و تحول در بعد روانی؛ 2. پرستاری از او. البته آنچه مدنظر ماست، بیشتر وظیفه نخست است که بسیار مهم و سنگین میباشد و با توجه به اهمیت این موضوع، نقطه آغاز در ایجاد آن، تحول و تغییر است. (اسکندری نژاد، 1389، ص 18)

مادر مسئولیتهای پرورشی ویژه ی به عهده دارد که مرد از آن محروم است. خدای سبحان دست کم، وظایف و راهنماییهایی به مدت سی ماه برای مادر مقرر فرموده است که این سی ماه، حداقل دوران حمل (شش ماه) و حداکثر آن (نه ماه) و در دوران دو سال شیرخوارگی کودک است؛ مسئولیت زن در این سی ماه به مراقبت بیشتر از مرد است چون اندیشههای مادر در کودک اثر میگذارد، باید بینشهای خود را تعالی بخشد؛ (برجی نژاد، 1389، ص 9)

بنابراین، بیشترین گیرندگی و اثر پذیری فرزند از مادر است. در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل شده است که نیک بخت در شکم مادرش نیک بخت بوده و بدبخت نیز وضعیتی مشابه دارد. پیامبر خدا صلی الله علیه و آله : " السَّعِيدُ مَنْ سَعِدَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ، وَالشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ. " (ری شهری، 1386، ج 9، ص 58) خوش بخت، کسی است که در رحم مادرش خوش بخت شده است و بدبخت، کسی است که در رحم مادرش بدبخت شده است. از این رو اسلام به مادران بیشتر اهمیت داده است-بنابراین دختران امروز یعنی مادران فردای جامعه، حتی قبل از ازدواج باید اقدام کنند و دقت لازم را در غذا، رفت و آمد، معاشرت، برخورد، تربیت، ادب و ایمانداشته باشند تا نسلی پاک، سالم و با ارزش های اسلامی ادب و تربیت کنند.

تغذیه و شخصیت کودک

از دیدگاه مکتب وحی، عوامل موثر در ساخت شخصیت و سرنوشت روحی و معنوی انسان، فراوان است. تغذیه در تکوین شخصیت کودکان موثر است. اگر جنین از مال حرام منعقد بشود، یا مادر در زمان بارداری از مال

حرام تغذیه کند، زمینه (شقاوت) در نهاد فرزند هموار می شود. اگر کودک از مال حرام تغذیه کند (شقی) خواهد شد. (مظاهری، 1372، ص 158)

آثار تغذیه مادر بر کودک

حکایتی از (علامه محمد تقی مجلسی) علیه الرحمه نقل میکنند که آیات و روایات و تجربه نیز با آن موافقت دارد. علامه در مسجد جامع اصفهان نماز می خواند. شبی ((علامه)) پسرش محمد تقی مجلسی را با خود به مسجد آورده بود. ولی او از ورود به مسجد خود داری کرد و در حیاط مسجد نشست. پس از رفتن پدر، به مشک آبی که در حیاط مسجد بود، سوزنی فرو برد و با آبی که از آن می ریخت بازی میکرد. پس از نماز، پدر خبر یافت و از این امر ناراحت شد. به خانه رفت و همسرش را گفت که من در تغذیه و رعایت آداب و رسوم اسلامی پیش و پس از انعقاد نطفه و در دوران کودکی فرزندان سعی تمام کرده ام، ولی عمل امروز این کودک نشان دهنده تقصیریکی از ماست-مادر کودک گفت: هنگام بارداری به منزل همسایه رفته بودم که درخت انار آنها توجه مرا به خود جلب کرد. به اناری سوزنی فرو بردم تا مزه آن را بچشم-بنابر این، می بینم سوزنی که مادر در دوران بارداری به انار درخت همسایه فرو کرده بود در تکوین شخصیت کودک موثر افتاد و چگونه در رفتار کودک بروز کرد. خوردن غذای تهیه شده از مال حرام در هر دورانی از زندگی اثر نامناسب بر انسان می گذارد و در رفتار او بروز خواهد کرد. چه بسا با خوردن غذای حرام، زاهدان و عابدان را به دام دنیا می افکند و آنها را به ارتکاب حرام وامی دارد. (بذرافشان، 1379 ص 19)

مراقبت های مادران در اسلام برای جلوگیری از پیدایش نسلهای فاسد و ناقص از نظر جسمی و روانی امری بسیار مهم دانسته شده و تعالیم لازم و سودمندی را در این مورد بجای گذاشته است که اگر این تعالیم به مرحله اجرا گذاشته شود، کمتر انحرافی پیش می آید. زیرا زمینه بروز گناه بسیار ضعیف می شود و نانچه فرزندی با وجود رعایت تعالیم اسلامی از سوی پدر و مادر منحرف شوند، تنها خود مقصر خواهد بود. حکایتی از شیخ فضل الله نوری قدس سره یکی از بزرگان نقل میکنند که چند روز قبل از شهادت (شیخ فضل الله نوری) در زندان با او ملاقات کردم. به ایشان عرض کردم که پسر شما خیلی لایبالی است و بر ضد شما کار میکند. شیخ شهید فرمود: این موضوع را از پیش می دانستم. و افزود این پسر در نجف بدنیا آمد و مادرش شیر نداشت. لذا، مجبور شدیم که برای شیر دادن اوزنی را در نظر بگیریم. بعد از مدت زیادی که این کودک از شیر آن زن خورد، ناگاه متوجه شدیم که آن زن خیلی بی عفت و لایبالی است و به دل کینه امیرالمومنین (ع) دارد! از همان

وقت دریافتیم که سعادت‌مند شدن این پسر کاری است بسیار مشکل-نورالدین کیانوری رهبر حزب منحل و وابسته توده، نوه شهید شیخ فضل الله نوری است و پسر پسر شیخ فضل الله که پای دار پدر کف می زد. (مظاهری، 1372 ص 167)

این هشداری است به ما که مواظب خوراک مان باشیم و سعی وافر کنیم تا نطفه فرزندانمان با محبت اهل بیت (ع) بسته شود. این مسئولیت بزرگ بیشتر به عهده شما مردان است. اگر خدای ناکرده بر اثر غذای حرام، فرزندان شما از اسلام و فطرت خدایی خویش انحراف پیدا کنند، مسئول خواهید بود و روز قیامت از دست شما به باری تعالی شکایت می برند. پدران و مادران بهوش باشند که پیش از انعقاد نطفه و هنگام تکوین جنین به هیچ چیز جز خدا و محبت اهل بیت علیهم السلام، نیندیشند.

بررسی حیطة ی مسئولیت پدر در تربیت فرزندان در اسلام

انتخاب همسر

انتخاب همسر مناسب از موارد آغازین تربیت کودک، پیش از تولد دانسته شده است. برگزیدن همسر شایسته نخستین زمینه شکل گیری کانون تربیت و وظایف پدر به شمار می آید. با انتخاب همسر پرونده عوامل ارثی و بخش مهمی از عوامل محیطی بسته می شود؛ زیرا محیط تربیت را خانواده و اجتماع تشکیل می دهند. در میان این دو، مهم ترین نقش را محیط خانواده ایفا می کند؛ (حسینی زاده، 1389 ص 45)

بر اساس قرآن کریم " نَسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ " بقره، 223

اثر نیکی برای خود از پیش بفرستید. این جمله به این نکته اشاره دارد که هدف نهایی از آمیزش جنسی، لذت و کامجویی نیست؛ بلکه باید از این کار برای ایجاد و پرورش فرزندان شایسته استفاده کرد و آن را همچنین یک ذخیره معنوی برای فردای قیامت از پیش فرستاد. این سخن هشدار می دهد که باید اصولی را در انتخاب همسر رعایت کنید تا به این نتیجه مهم یعنی تربیت فرزندان صالح و نسل شایسته انسانی منتهی شود. (مکارم شیرازی، 1396، ص 35)

درباره ی انتخاب همسر پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ می فرمایند: " اُنْكِحُوا الْأَكْفَاءَ وَ اُنْكِحُوا مِنْهُمْ وَ اِخْتَارُوا لِئَنْطَفِكُمْ " به هم شائن خود زن بدهید و از هم شائن خود زن بگیرید و برای نطفه های خود [جایگاهی مناسب] انتخاب کنید. (حر عامل، 1367، ج 14، ص 29)

انتخاب زن بیش از اهمیت انتخاب شوهر است و نقش تربیتی زن - چه از بعد محیطی و چه از بعد وراثتی - از مرد بیشتر است. این مطلب را از روایات معصومان(ع) به خوبی می توان برداشت کرد. پیامبر اکرم(ص) در مورد انتخاب همسر می فرماید: " أَنْظُرُ فِي أَيِّ نِصَابٍ تَضَعُ وَلَدَكَ فَإِنَّ الْعِرْقَ دَسَّاسٌ؛ " بنگر که فرزندان را در چه نسل و نژادی قرار می دهی، زیرا رگ و ریشه خانوادگی در فرزند اثر می گذارد.(متقی هندی، 1419 هجری، 1998 م، ج 15، 855)

امیر مومنان(ع) نیز می فرماید: "إِيَّاكُمْ وَ تَزْوِجَ الْحَمَقَاءِ فَإِنَّ صُحْبَتَهَا بَلَاءٌ وَ وُلْدَهَا ضِيَاعٌ." همنشینی با زن احمق بلا است و فرزند او تباه خواهد شد.(کلینی، 1413 ق، ج 5 ص 356)

در جمع بین این روایات باید گفت به طور کلی در مورد این روایات سه احتمال را می توان مطرح کرد.

1 همه این تاکیدات به علت تاثیرات محیطی مادر بر فرزند است.

2 همه این تاکیدات به لحاظ تاثیرات وراثتی مادر بر فرزند است.

3 این همه تاکیدات به سبب تاثیراتتوأم محیطی و وراثتی مادر بر فرزند است. (حسینی زاده، 1389 ص 53)

فراهم کردن آرامش مادر

از جمله وظایف، که در تربیت فرزند اثر فوق العاده ای خواهد داشت،

تامین امنیت روانی مادر است در دوران بارداری، هرگونه تغییر رفتار و احساس شوهر که نشانه بی توجهی و یا بی علافگی او نسبت به جنین باشد، ناپسند شمرده شده و مادر را در معرض فشار های روانی قرارداده و برای جنین خطر آفرین است. در حالی که توجه و محبت بیشتر به مادر می تواند از ناراحتی های او بکاهد. (وزیری، 1381، ص 5) پیامبر(ص) فرمودند: از حقوق فرزند بر پدر خود آن است که مادر وی را احترام و اکرام نماید(کلینی، 1313 ج 6، ص 49) همچنین مراقبت های اخلاقی نیز از وظایف پدر در دوران بارداری است مراقبت از فضای اخلاقی خانواده و دور نگاه داشتن آن از آلودگی ها و گناهان است.(بحار الانوار، 1386، ج 5، ص 286)

جنین در حدود چهار ماهگی، هیات ظاهری انسان را پیدا می کند و روح الهی در او دمیده می شود، و به همین دلیل توصیه شده است که مادران همواره از آرامش روانی، اندیشه و تفکر مولد و امید بخش برخوردار باشند، به آرامی سخن بگویند و سخنان آرام بخش و خوشایند و به برترین همه سخن ها، گوش جان بسپارند. در نتیجه

می توان گفت تغذیه مناسب برای فراهم شدن زمینه های آرامش مادر در دوران بارداری یکی از حقوق مسلم کودک است که پایه های سلامت جسمی و فکری نوزاد را تحکیم می کند. (شعبان دخت، 1390، ص 50)

آرامش در محیط خانه، یکی از وظایف پدر در تربیت کودک فراهم کردن آرامش در محیط خانه است. کار پدر در امر تربیت فرزند و حفظ و نگهداری آنان و هم رشد و پرورش ابعاد وجودشان مبتنی بر حس تفاهم و ایجاد موازنه، تعدیل و تعادل است که حاصل آن عبارتست از زمینه مناسب جهت امنیت و آرامش و دستیابی به تربیتی شایسته. پدر باید این زمینه و امکانات را برای اهل خانه فراهم آورد. (قائمی، 1386، ص 359)

چه بسیارند امور و مسائلی که در محیط خانواده پدید می آیند و امنیت و آرامش خانه را بهم می زند و آشتفگی و اضطراب پدید می آورند. اگر پدران بدانند که در سایه این آشتفگی ها چه عوارضی نامناسب پدید می آیند قطعاً از آن روش دست بر می دارند مگر آنکه جدا در اندیشه خیر و صلاح فرزندان نباشد. (همان ص)

نتیجه گیری:

اسلام در سیستم تربیتی خود در رابطه با کودک برای پدر نقش ویژه و غیر قابل جایگزینی قائل است و پدر را از ارکان و عناصر اصلی چنین سیستمی به شمار می آورد و او را مسئول ایجاد ارتباط، هماهنگی، هدفداری، و تمامیت این سیستم نیز می داند. الگوی وظایف تربیتی پدر در روایات در مراحل مختلف رشد کودک و در ارتباط با گونه های مختلف تربیت، تبیین شده و زمینه های لازم برای ایجاد التزام و تسهیل در اجرای این وظایف و روشهای موثر ایفای آن ها نیز گردیده است طرح این الگوی مناسب در سطح جامعه و در محیط خانواده و به ویژه قبل از ازدواج می تواند به تحکیم نقش پدران در تربیت فرزندان، تکوین تربیتی کامل، همگون و هماهنگ در محیط خانواده و تحویل انسانهای متعادل و فعال به جامعه کمک کرده، و از ایجاد مشکلات بسیاری در سطح خانواده و اجتماع پیشگیری به عمل آورد.

فهرست منابع

قرآن کریم

- 1- آنطون، الیاس، 1380، فرهنگ نوین سید مصطفی طباطبائی، تهران اسلامیه، چاپ 12،
- 2- ابن ابی الحدید، معتزلی، 1385 ق/ 965 ام، شرح نهج البلاغه، تحقیق محمد ابوالفضل ابراهیم، چاپ دوم، بیروت: دار احیاء الکتب العربی.

3- بذرافشان، مرتضی، 1379، صدحکایت تربیتی، چاپ دوم، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.

- 4- بهشتی، محمد 1387، مبانی تربیت از دیدگاه قرآن، چاپ اول، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه.
- 5- حر عاملی، محمد بن حسن، 1378، وسائل الشیعه، قم، موسسه آل البیت علیهم السلام، چاپ هفتم.
- 6- حسینی زاده، سید علی، 1389، سیره تربیتی پیامبر و اهل بیت (ع)، چاپ هشتم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- 7- ری شهری، محمد، 1386، دانش نامه عقائد اسلامی، قم، نشر، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
- 8- رفیعی محمدی، علی محمد، بهار 1382، بیست اصل در تربیت، انتشارات رسول اعظم (ص).
- 9- شعبان دخت، علی اصغر، 1390، تربیت کودک از منظر آموزه های دینی، مشهور.
- 10- طبرسی، حسین بن فضل، 1370، مکارم الخلاق، قم، الشریف الرضی.
- 11- طبرسی، مرزا حسین نوری، 1320، مستدرک الوسائل و مستنبط الوسائل، قم، موسسه آل البیت (ع).
- 12- عباس مقدم، مصطفی، 1371، نقش اسوه ها در تبلیغ و تربیت، تهران، سازمان تبلیغاتی اسلامی.
- 13- عمید، حسن، 1389، فرهنگ عمید، تهران، شهرزاد.
- 14- قاسمی، محمد علی، 1397، سرچشمه تربیت، (دانشتنی های پزشکی، اخلاقی، و تغذیه قبل از بارداری) قم، نورالزهراء (س).
- 15- قائمی، علی، 1386، پدر در تربیت، قم، انتشارات امیر.
- 16- کلینی، محمد بن یعقوب، 1413ق، اصول کافی، چاپ دوم، تهران، دارلکتاب اسلامی.
- 17- مظاهری، حسین، 1372، خانواده در اسلام، قم، انتشارات شفق، نوبت چاپ 6، چاپ قدس.
- 18- مجلسی، محمد باقر، 1386، بحارالانوار، المکتبه الاسلامیه، تهران
- 19- متقی هندی، 1419 هجری، 1998م، کنز العمال، جلد 15، بیروت، دارالکتب العلمیه بیروت-
- 20- مکارم شیرازی، ناصر، شرح و آیت منتخب، ترجمه، چاپ دوم، 1386، قم، چاپخانه بزرگ قرآن کریم (اسوه)
- 21- اسکندری نژاد، خدیجه، 1389، نقش شخصیت مادر در تربیت دینی فرزند، شماره 7، محل نشر قم، ناشر، مدرسه بنت الهدی.
- 22- برجی نژاد، زینب، 1389، نقش مادر در تربیت فرزند، شماره 7، قم، مدرسه بنت الهدی.

23- وزیرى ، مجيد، 1381 نگاهى به وظايف تربيتى پدر در برابر کودک از دیدگاه اسلام، شماره 164، تهران، دانشگاه علوم انسانی .